

ОНІМІЯ В ІДЮСТИЛІ «ЧОРНИХ ВІРШІВ» ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Це — остання збірка віршів Є. Маланюка, що підготовлена до друку ним самим, але у зв'язку з несприятливими обставинами після Другої світової війни і вимушеною другою еміграцією в Америку не була вчасно прилаштована до друку і не потрапила разом з поетом до Америки. Вона зберігалася у Варшаві, потім Празі і була віднайдена Леонідом Куценком лише в кінці ХХ ст. Збірку «Чорні вірші» поет сформував ще восени 1938 р. [2: 6]. Вона включає переважно вірші, написані до 1930 р., лише п'ять її поезій датуються 1935—1938 рр. У записках Маланюка вона фігурує ще без назви як «п'ята книга поезій». Однак після «Земної Мадонни» (1934) п'ятою збіркою став «Перстень Полікрата» (1939), а «Чорні вірші» відклалися з різних причин, так і не вийшовши у світ за життя поета. У своїх збірках, виданих в Америці та в збірці «Перстень і посох», що була теж підготовлена поетом, але вийшла вже після його смерті у Мюнхені, поет опублікував 19 віршів (або їх фрагментів), що знаходилися в складі збірки «Чорні вірші». При цьому маємо ряд відхилень від тексту рукописної збірки «Чорних віршів», що пояснюється відсутністю в поета оригіналу (який був у Європі) чи бажанням щось змінити в самому віршеві. Наприклад, у «Сонеті огиди і гніву», де поет говорить: в інших народів є вожді, а у нас — «плебейська шваль», маємо у «Чорних віршах»: *«В той час, коли рокоче Муссоліні, / Пече очима древніми Кемаль, / В той час, коли кругом відважні жмені, / Коли Петром стає гугнявий Ленін, / Історія новий готує том»* [4: 29]. У тексті ж збірки «Перстень і посох», де цей сонет було надруковано вперше, маємо посилення епітета наймення **Кемаль** (Ататюрк) і, головне, повну заміну рядка, де був згаданий серед вождів Ленін: *«Пече очима **бронзовий Кемаль**»* (сонет датується 1924 р., Кемаль помер у 1938 р., а Маланюк прожив ще 30 років, встигнувши зробити покійного Кемалю бронзовим), *«І кожному народу спіє геній»* [3: 588].

Ми розглянемо роль в ідіостилі Маланюка онімії тільки тих віршів, що не потрапили в раніше опубліковані його збірки (якщо вони не зазнали, як у наведеному прикладі, саме онімічних зрушень). У «Чорних віршах» усього 63 оніми у 72 ужитках. Якщо ж вилучити ті оніми, що збереглися у раніше опублікованих поезіях з «Чорних віршів», то залишається тільки 46 онімів у 51 вжиткові. Усього публікація збірки у виданні Л. Куценка займає 24 суцільні сторінки, а з вилученням тих 19, що вже були опубліковані раніше, — тільки 17 сторінок. У першому випадкові, з орієнтацією на онімію всієї збірки, маємо на одній сторінці 2,6 оніма у 3,0 ужитках. Без урахунку раніше опублікованих текстів і, відповідно, зменшеним обсягом збірки (17 сторінок), маємо на одній сторінці 2,7 оніма у 3,0 ужитках, тобто практично ті ж цифри. Ці цифри засвідчують, що Євген Маланюк у 20—30-х роках захоплювався онімами як виразниками ідіостилю дуже активно, про що говорять й інші видані тоді збірки. Водночас наведені цифри не слід уважати найбільшими з усіх Маланюкових збірок, оскільки тут маємо публікацію не збірничого типу (окремий вірш на окремій сторінці), а типу журнального, коли сторінка заповнюється усціль, навіть якщо один перший чи останній рядок доводиться розміщати на одній сторінці, а решту тексту — на іншій (відповідно наступній чи попередній). Якщо перерахувати цей журнальний формат на збірничий, то «Чорні вірші» без уже опублікованих 19 віршів матимуть не 17 сторінок, а 31. А цей обсяг означає, що в збірці маємо на одній сторінці 1,5 оніма в 1,6 ужитку. Це — зовсім інші цифри!

У своїх гострих, бойових «Чорних віршах» поет закликає на поміч образи Тараса Шевченка і Миколи Гоголя. Це дуже активний у збірці образ **Хлєстакова** і мертвих душ: *«Ще десь під чарку, оттако, / В шинку, у ресторанім гулі / Поставить карту Хлєстаков / І промахнеться, голий шулер»*; *«Ні, тебе ще не так карати, / Ще б вогнем не такої біди... / [...] / Може б тільки тоді позбулась Хлєстаковицини мертвих душ»* [4: 15, 30]. Як зазначив Ю. Ковалів, «Жвавий інтерес автора «Земної Мадонни» до автора «Мертвих душ» був постійним, вбачався йому цілою драматичною проблемою, що стосувалася історичної долі України» [1: 4]. У поета він виступає як «онімічна гра», що є «формою

лінгвокреативного мислення» [6: 14]. Пор. і звернення до Шевченка: «І склались літерами вірші / [...], / Чи не тоді, коли ударив / Ножем священним в серце ти, / Землі безверхої **Кобзарю**, / Пломінний стороже мети!» [4: 23]. Звертається Маланюк і до п'єси Григорія Квітки— Основ'янка «Шельменко— денщик»: «*Може б, тільки тоді **Шельменчат** тих / Охрестила пломінна купіль*» [4: 30]. Активно використовуються також образи Володимира Винниченка. Але в цьому випадкові твори видатного автора стають засобами критики передусім самого цього автора: за допомогою Винниченка— письменника автор дуже негативно оцінює Винниченка— політика. У своїх статтях Є. Маланюк дуже іронічно писав про «рідних винниченок» і про «веселість винниченкізованої більшості» [5: 265].

Визначаючи митців— емігрантів як «отару втікачів», поет говорить: «*Що їм п'янкий, терпкий **Стефаник**, / Що **Лесів** мармор вічних строф? / Їм дай болотяну нірвану, / Втекти від творчих катастроф*» [4: 28]. Замість цих п'янкх геніїв України, до нестерпності говорять про інших, давніших, уже набридлих: «*...Вже стомився глухою щоденною грою. / Прогриміла епоха, а ти не горши. / І на сцені все ті ж невідмінні герої: / **Теофан Прокопович**, **Панько Куліш**. / Вдруге, втретє збрехав твій лукавий кратер / Під старече зітхання здрібнілих **мазеп***» [4: 12]. Від Маланюка під гарячу руку дістається не тільки любимому ним Паньку Кулішеві, а й самому Мазепі, якого він обожнював («український Марс»). Втім, у цьому випадку Маланюкові стріли адресуються не гетьманові Івану Мазепі, а «здрібнілим мазепам», тобто військовим керівникам початку ХХ ст., тим «вошивим душам», які програли всі бої, якими керували.

У своїй відчайдушності поет готовий викинути з серця те, що він так любить — ономастикон: «*Нащо ж ще якісь людські імена / В теплій тиші душі бережу?*» [4: 16]; готовий викинути літературу разом з мовою: «*Будь проклята, літературо, / Що виссала із серця кров / [...]. / Будь проклята, співуча мово / Сльозливих і слизьких пісень, / Бо кожен чин пожерло слово, / Бо зміст заїла передмова / І в ніч лягає кожен день*» [4: 18]. Але ці прокльони — від великої любові, яку поет відстоював усе життя і яка тримала його на світі. Це — як прокльони **Степової Еллади**,

чи то пак України. То ж його найбільша любов. А що для поета Україна? У прямому прояві — «якісь людські імена», література, рідна співуча мова.

Тут хочеться звернути увагу на один мотив нашого видатного вченого Михайла Слабошпицького, до якого ми не можемо повністю прилучитися. Цей глибокий дослідник зазначає: «трапляються такі парадоксальні ситуації, коли поетові доводиться протистояти слову, щоб зберегти свій емоційний варіант думки. Скажімо, Бажан, Маланюк, Ольжич утікали від мелодійності, на яку така щедра українська мова; вони прагнули здолати і переступити евфонію, про яку мріяли поети. Вони сконцентрували в своїх строфах приголосні, щоб створити важкі ритми і відлуння гулу й гуркоту» [7: 4]. Не так уже названі поети й утікали від мелодійності і переступали через евфонію. Траплялися такі окремі випадки саме для відбиття гулу й гуркоту битви чи підготовки до неї, які на фоні чарівної, по— новому вираженої мелодійності й стають особливо помітними.

Йдучи передусім за онімічною логікою, ми по дорозі вже не раз звертали увагу на особливу мелодійність онімічних контекстів Маланюка. Пор. алітерації навколо гідроніма у розглядуваних «Чорних віршах»: «*Під мовчанку села балака тільки балка — / То Турія — по ріні — наріка*» [Мал. 1996: 19]; «*Аж зарокоче широчинь Дніпрова*» [4: 28]. Найчастіше згадуваний онім збірки — **Синюха**, який уживається тут тричі. При цьому двічі він занурюється в с— алітерацію: «*Немає сил оттут палать і знать, / Що там — Синюха, прибережні верби, / І степ, і синь, і степова весна*»; «*І от вже ранок в срібних росах, / І по Синюсі зимна синь*» [4: 22].

Майстер — він у всьому майстер. Правильно — залізних імператор строф. Але ці залізні строфи були не тільки непереможними воїнами. Вони були шедеврами. І — завдяки своїй амуніції, куди входять важливим (дуже важливим!) складником власні назви, як і інші компоненти ідіостилю, вони були прекрасними. У тім числі прекрасними й своєю милозвучністю, яка спиралася на глибокі знання й розуміння милозвучності української мови.

Література

1. Ковалів Юрій. Євген Маланюк // Слово і час. — 1991. — № 8.
2. Куценко Л. «Ні, вже ніколи не покаюся...» (про «Чорні вірші» Є. Маланюка) // Вежа. — Кіровоград, 1996. — № 2.
3. Маланюк Є. Поезії. — Львів, 1992.
4. Маланюк Є. Чорні вірші // Вежа. — Кіровоград, 1996. — № 2.
5. Маланюк Є. Крути — народина нового українця // Є. Маланюк. Повернення. — Львів: Світ, 2005.
6. Мудрова Н. В. Мовна гра як засіб поетики власних назв. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Горлівка, 2008.
7. Слабошпицький М. «...То скажу вам усе». Кілька зауваг про поезію Володимира Базилевського // Літературна Україна. — 2005. — 28 квітня.